

İmâmet Anlayışının İlk Dönem Tarihî Olayların Yorumuna Etkisi*

*The Influence of the Concept of Imamate on the Interpretation of Historical Events in the Early Period***

Sorumlu Yazar

Zeynep KIZILYAR

Arş. Gör. Dr.

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İzmir / Türkiye. <https://ror.org/024nx4843>

kzlyrzynp@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6149-6615>

Corresponding Author

Res. Asst. Dr.

İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, İzmir / Türkiye. <https://ror.org/024nx4843>

Adem APAK

Prof. Dr.

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Bursa / Türkiye. <https://ror.org/03tg3eb07>

ademapak@uludag.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5535-7919>

Prof. Dr.

Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Bursa / Türkiye. <https://ror.org/03tg3eb07>

Atıf & Cite As: Kızılyar, Zeynep – Apak, Adem. “İmâmet Anlayışının İlk Dönem Tarihî Olayların Yorumuna Etkisi”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 20 (Ekim 2026), 107-123. <https://doi.org/10.56288/siyer.1996972>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 17 Temmuz 2026

Kabul Tarihi: 5 Ekim 2026

Yayın Tarihi: Ekim 2026

Article Information

Article Type: Research Article

Received: 17 July 2026

Accepted: 5 October 2026

Publication Date: October 2026

Değerlendirme: Makale, çift taraflı kör hakemlik esasına göre en az iki dış hakem tarafından incelenmiştir.

Yazar Katkı Oranları:

Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%55), Yazar-2 (%45)

Veri Toplama: Yazar-1 (%60), Yazar-2 (%40)

Veri Analizi: Yazar-1 (%55), Yazar-2 (%45)

Makalenin Yazımı: Yazar-1 (%60), Yazar-2 (%40)

Başvuru ve Revizyon: Yazar-1 (%45), Yazar-2 (%55)

Benzerlik: Benzerlik taraması (intihal.net) yapılarak intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan: Yazarlar, bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğunu ve yararlanılan tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğini beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Etik Beyanı: Yazar, bu makalenin hazırlanma sürecinde yapay zekâ araçlarından yararlanmadığını ve bu husustaki tüm sorumluluğun kendisine ait olduğunu beyan eder.

Etik Bildirim: editor@siyeryayinlari.com

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/siyer/policy>

Çıkar Çatışması: Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek amacıyla herhangi bir dış fon kullanılmadığını beyan eder.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir ve çalışması CC. BY-NC. 4.0. lisansı altında yayımlanmaktadır.

Yayıncı: Siyer Yayınları

Review Process: The article was reviewed by at least two external reviewers in accordance with the double-blind peer-review process.

Author Contribution Rates:

Study Design: Author-1 (%55), Author-2 (%45)

Data Collection: Author-1 (%60), Author-2 (%40)

Data Analysis: Author-1 (%55), Author-2 (%45)

Manuscript Writing: Author-1 (%60), Author-2 (%40)

Submission and Revision: Author-1 (%45), Author-2 (%55)

Plagiarism Check: A similarity check was conducted using intihal.net, and the article was confirmed to be free of plagiarism.

Ethical Statement: The authors declare that this study was prepared in accordance with scientific and ethical principles and that all works consulted are cited in the bibliography.

AI Ethics Statement: The author declares that AI tools were used in the preparation of this article for creating tables, generating images, and, to a limited extent, translation, and assumes full responsibility for their use.

Complaints: editor@siyeryayinlari.com

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/siyer/policy>

Conflicts of Interest: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declare that no external funding was received to support this research.

Copyright & License: The authors retain the copyright to the work published in the journal, and the work is published under the CC BY-NC 4.0 License.

Published by: Siyer Publications

* Bu çalışma, “Siyer Rivâyetlerine Göre Hz. Ali’nin İmâmeti (İmâmiyye Şîası Örneği)” (Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2026) başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** This study was prepared based on the doctoral thesis titled “Siyer Rivâyetlerine Göre Hz. Ali’nin İmâmeti (İmâmiyye Şîası Örneği)”, (Bursa Uludağ University, Institute of Social Sciences, 2026).

Öz

Bu çalışma, İmâmiyye Şîası'nın tarih tasavvurunda imâmet kavramının erken dönem İslâm tarihi ve siyer rivâyetlerinin yorumlanmasına nasıl yön verdiğini incelemektedir. Çalışmanın temel problemi, Şîî düşüncede imâmet anlayışının erken dönem İslâm tarihine ilişkin tarihî malzemenin seçimi ve anlamlandırılmasını nasıl şekillendirdiğidir. Bu çerçevede öncelikle klasik Şîî kaynaklar, erken siyer ve tarih eserleriyle karşılaştırılarak rivâyetlerin tarihî bağlamları ile sonraki mezhebî kullanımları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Araştırmada ayrıca imâmetin Şîî tarih yazımında kronolojiyi, nedenselliği, tarihî kişilerin konumunu ve bu konumun meşruiyet ölçütlerini düzenleyen bir yorum çerçevesine dönüştüğü de ele alınmaktadır. Vâkıa Hz. Ali'nin ilk Müslümanlardan oluşu, hicret gecesindeki rolü, muâhât, Hz. Fâtıma ile evliliği ve savaşlardaki başarıları Şîa tarafından onun ilahî seçilmişlik fikrini destekleyecek şekilde aktarılmıştır. Bu doğrultuda, İnzâr, Menzile ve Gadîr-i Hûm gibi rivayetler, tarihî bağlamlarının ötesinde imâmete ilişkin genel nasslar olarak yorumlanmıştır. Kırtâs ve Sakîfe gibi hadiseler ise ilahî tayinin siyasi alanda gerçekleşmemesini açıklayan önemli kırılma noktaları olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle Şîî müellifler, Şîa'nın erken dönem siyasi tarihini, Hz. Ali'nin meşru imam olarak tayin edildiği, bu tayinin çeşitli şekillerde engellendiği ve siyasi otoritenin daha sonra imamlar aracılığıyla devam ettiği bir tarih anlayışı çerçevesinde kurgulamışlardır. Bu tarih anlayışında tarihî veriler de söz konusu imâmet anlayışını destekleyecek şekilde yorumlanmıştır. Çalışmada, özellikle siyer rivâyetlerinin tarihî varlığı ile bu rivâyetlerden çıkarılan siyasi sonuçların birbirinden ayrılması gerektiği savunulmaktadır. Kaynakların telif tarihleri, rivâyet varyantları ve rivâyetlerin iktibas biçimleri birlikte incelendiğinde, Şîî tarih tasavvurunun seçme, genişletme, ilişkilendirme ve geriye dönük anlamlandırma işlemleriyle kurulduğu görülmektedir. Sonuç olarak imâmet, geçmişçi açıklayan bir kavram olmanın yanı sıra hangi olayların tarihî anlatıya dâhil edileceğini ve bu olaylara hangi siyasi anlamların yükleneceğini belirleyen bir işlev üstlenmiş ve Şîa'nın alâmet-i fârikası hâline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İslam Tarihi, Şîa, İmâmet, Tarih Tasavvuru.

Abstract

This study examines how the concept of imamate in the historical worldview of the Imamite Shi'a guided the interpretation of early Islamic history and sirah narratives. The central question of the study is what effects Shi'i thought had on the selection, sequencing, and interpretation of historical material concerning the imamate. Within this framework, classical Shi'i sources were first compared with early sirah and historical works to assess the relationship between the historical contexts of the narratives and their subsequent sectarian uses. The study also examines how the concept of imamate transformed into an interpretive framework that regulates chronology, causality, the status of historical figures, and the criteria for the legitimacy of that status in Shi'i historiography. In fact, Ali's status as one of the first Muslims, his role on the night of the Hijrah, the mu'ahat (brotherhood pact), his marriage to Fatima, and his military successes are presented as parts of an uninterrupted life trajectory leading up to divine election, while narrations such as Inzar, Menzile, and Ghadir-i Khumm are interpreted as general texts on imamate that transcend their historical contexts, while events such as Kirtas and Saqifa have been transformed into turning points explaining why divine appointment did not materialize in the political sphere. Thus, the early political history of the Shi'a has been constructed by Shi'i authors-by framing the appointment of the legitimate Imam, whose authority is beyond dispute; the obstruction of this appointment in one way or another; and the continuation of this political authority through the chain of Imams-in a manner that does not align with historical data. The study also argues that the historical existence of sirah narratives must be distinguished from the political conclusions drawn from them. When the dates of composition of the sources, the variants of the narrations, and the ways in which the narrations are quoted are examined together, this article also advances the thesis that the Shi'i conception of history is constructed through processes of selection, expansion, contextualization, and retroactive interpretation. Ultimately, the concept of imamate has served not only as a concept explaining the past, but also as a sacred interpretive framework that determines which events constitute the past and what political significance these events carry and it has become a defining characteristic of Shi'ism.

Keywords: Sirah, Islamic History, Shi'ism, Imamate, Conception of History.

GİRİŞ

Tarihî olaylar ve olgular, meydana geldikleri anda tamamlanıp sonraki nesillere değişmeden intikal eden aktarımlar değildir. Bir olayın veya olgunun tarihî anlatıdaki yeri, müelliflerin onu ele alış biçimleri ve ilgili rivâyetleri hangi sorulara cevap vermek üzere kullandıklarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle tarihî malzemenin sonraki dönemlerde nasıl aktarıldığı ve anlamlandırıldığı, geçmişini yeniden ele alan toplulukların beklentilerinden bağımsız değildir.^[1] Bu durum, Müslümanların siyasi tarihi açısından da geçerlidir. Zira bu tarih yalnızca olayların kronolojik olarak sıralanmasından ibaret olmayıp emîr, sultan, halife, imâm, sahâbe ve Ehl-i Beyt gibi şahıslar ile dinî ve siyasi otoritelerin tarih içindeki konumlarına ilişkin farklı kabulleri de içermektedir.^[2] Bu bağlamda aynı rivâyetin Sünnî ve Şîî kaynaklarda farklı siyasi sonuçlara bağlanması^[3] olayın varlığına ilişkin ihtilaftan çok tarihî malzemenin hangi kavramsal çerçeve içinde okunduğu ve ona hangi anlamların yüklendiğiyle de doğru orantılıdır.^[4] Dolayısıyla siyasi tarih, yalnızca geçmişte meydana gelen olayların aktarımından ibaret olmayıp bu olayların sonraki dönemlerde nasıl yorumlandığını da ortaya koymaktadır.

İmâmiyye Şîası açısından değerlendirildiğinde ise bu çerçevenin merkezinde imâmetin yer aldığı açıktır. Şîa'da imâmet Hz. Peygamber'den (as) sonra toplumu yönetecek şahsın belirlenmesine ilişkin idarî bir meseleyle sınırlı kalmamıştır. Bu bağlamda imâmet ilahî tayin, nass, masumiyet, özel bilgi, efdaliyet ve itaat gibi unsurları içeren dinî ve siyasi otorite anlayışını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla imâmet düşüncesi ve buna bağlı olarak Şîa'nın siyasi düşüncesinin temel iddiaları geçmişte kimin hak sahibi sayılacağını belirlediği kadar, tarihî hadiselerin hangi sırayla ve hangi bağlam içinde açıklanacağını da etkilemiştir. Böylelikle imâmet merkezli tarih okumalarında, Hz. Ali'nin faziletine dair aktarılan rivâyetler salt biyografik bilgiler olmaktan çıkmış ve önceden belirlenmiş bir seçilmişliğin mutlak işaretleri olarak yorumlanmıştır.^[5]

İmâmet kavramının Şîî tarih tasavvurunda tarihî hadiseleri yorumlama biçimine etkisini ortaya koymanın İslâm siyasi tarihinin belirli bir döneminin politik düşünce sürecinin oluşumuna ışık tutacağı kanaatindeyiz. Bu çerçevede çalışma, öncelikle İmâmiyye kaynaklarında öne çıkan ortak rivâyet ve eğilimlere odaklanmakta, muhtelif dönem ve müellifler arasındaki görüş ve yaklaşım farklılıklarını göz önünde bulunduramamaktadır. Bu bağlamda çalışmada siyer ve İslâm tarihi kaynakları ile Şîî kaynaklar esas alınmış, ilgili rivâyetler karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir. Yöntem bakımından ise rivâyetin tarihî bağlamı, farklı lafızları, erken kaynaklardaki durumu ve sonraki mezhebî kullanımı ayrı ayrı değerlendirilecektir. Böylece bir hadisenin tarihî olarak gerçekleşmiş olması ile bu hadiseden Hz. Ali'nin imâmetine dair bağlayıcı bir sonuç çıkarılması arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temel iddiası, imâmetin Şîî siyasi düşüncesinde yalnızca Hz. Peygamber sonrasında kimin yönetici olacağına ilişkin bir görüşten ibaret olmadığıdır. İmâmet düşüncesi tarihî malzemenin seçilmesini, farklı rivâyetlerin birbirine bağlanmasını, olayların ahlâkî ve siyasi surumlara göre tasnif edilmesini ve siyasi mağlubiyetlerin açıklanmasını sağlayan Şîî yorumların bütünüdür. Nitekim çalışma İmâmiyye Şîası'nın tarih tasavvurunda kendi siyasi zeminini oluştururken

[1] Bu beklenti siyasi olduğu kadar dinî de olabilir. Neticede beklentilerin niteliği döneme göre değişebilir ancak işaret ettiği sonuçta bir değişiklik görülmeyebilir. Usul hakkında ayrıca bk. Ahmet Güneş, "Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17/17 (Eylül 2005), 2-3, 41-44.

[2] Mehmet Nadir Özdemir, "Dinî Algının Klasik Dönem İslâm Tarihi Okumalarına Etkisi", *İlahiyat Araştırmaları II*, ed. Münir Yıldırım (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020), 193-197.

[3] Konu itibarıyla sadece Sünnî ve Şîî tasnifine yer verildi. Bununla birlikte sair grupların da benzer çıkarımları bulunmaktadır.

[4] Muhammed Kutub, *Keyfe nektübü't-târîha'l-İslâmî?* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1992), 15-22.

[5] Hasan Onat, "Şîî İmâmet Nazariyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1-2 (1992), 89-110; Şaban Öz, *Şîa ve Tarih* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 15-68.

imâmet kavramı üzerinden Hz. Peygamber'in (as) hayatına dair aktarımlarda Hz. Ali ile ilgili hadiseleri yorumlama biçimini ortaya koymaktı. Çalışma erken dönem siyer rivâyetlerinin tarihî bağlamından kopararak siyasi ve mezhebî eğilimler neticesinde nasıl yorumlandığını göstermesi bakımından önemlidir. Zira araştırma siyer ve tarih çalışmalarında yalnızca rivâyetlerin isnad ve metin sıhhatine odaklanan geleneksel yaklaşımın ötesine geçerek tarihî malzemenin mezhebî kimliğin inşasında ve Şîî siyasi düşüncesinin teşekkülündeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla siyer rivâyetlerinin mezhebî kimliğin oluşumundaki rolüne ilişkin çalışmaların sınırlı olması bu çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Çalışmada siyer rivâyetleri bütünüyle ele alınmamıştır. İmâmiyye Şîası'nın siyer rivâyetlerinden hareketle Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak kullandığı rivâyetlerden bir kısmı temel alınarak mesele izah edilmeye çalışılmıştır. Siyer ve tarih rivâyetlerinin erken dönemlerdeki durumunu ortaya koymak amacıyla İbn İshâk, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî gibi müelliflerin eserlerine başvurulmuştur. Şîî rivâyetlerin imâmet düşüncesi doğrultusunda nasıl yorumlandığını ortaya koymak için ise İmâmiyye literatürünün temel kaynakları olan Küleynî, Şeyh Sadûk ve Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin eserlerinden müteşekkil Kütüb-i Erbaa'dan yararlanılmıştır. Bu karşılaştırma yoluyla, aynı rivâyetlerin Şîî kaynaklarda imâmet düşüncesi doğrultusunda nasıl yorumlandığı ve tarihî hadiselerle hangi siyasi anlamların yüklendiği incelenecektir.

Söz konusu iddia çalışmada dört ana başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak imâmetin tarih tasavvurundaki kurucu konumu incelenecek, ardından Hz. Ali ve evlâdıyla ilişkilendirilen seçilmişlik düşüncesinin nasıl oluşturulduğu gösterilecektir. Üçüncü başlıkta İnzâr, Menzile ve Gadîr-i Hûm hadiselerinin imâmet nassına dönüştürülme biçimi değerlendirilecek ve son başlıkta ise Kırtâs ve Sakîfe üzerinden meşruiyet teorilerinin tarihsel arka planı ele alınacaktır.

1. TEOLOJİK VE SİYASİ ÇERÇEVE: İMÂMETİN KURUCU ROLÜ

Şîî düşüncede imamın Allah tarafından belirlenmesi, peygamberin tebliğ ettiği dinin korunması ve doğru şekilde açıklanması bakımından zorunlu kabul edilir.^[6] Bu yaklaşımda imam, siyasi düzeni sağlayan yöneticinin ötesinde bir konuma sahiptir. İlahi hükmü açıklayan, hatadan korunduğu kabul edilen, ümmet için bağlayıcı dinî bilgiye sahip olan ve kendisine itaat edilmesi gereken bir otoritedir. İmâmetin nübüvvetle kurduğu süreklilik ilişkisi ise imamın belirlenmesini beşerî seçimin sınırları dışına taşır. Böylece yönetimin kaynağı toplumsal uzlaşma veya siyasi başarıdan önce ilahi iradeye bağlanır.^[7]

Aktardığımız bu kabul tarihi şahsiyetlerin değerlendirilmesini de belirler. İmam, meşru otoritenin ölçüsü olduğunda ona yakın duran kişiler doğru siyasi çizginin, karşı çıkanlar ise ilahi tayinin önündeki engelin temsilcisi hâline gelir.^[8] Dolayısıyla Şîa'da tarih bu şekilde yalnızca iktidarın el değiştirdiği bir süreç olarak okunmaz ve hak sahibi ile fiilî iktidar arasındaki ayrışmanın izlendiği ahlâkî ve teolojik bir alana dönüşür. İlk üç halifenin yönetimi, Sakîfe'deki karar ve sonraki siyasi gelişmeler, Hz. Ali'nin kişisel tavırlarından bağımsız şekilde, önceden var olduğu kabul edilen nassın uygulanıp uygulanmaması üzerinden anlam kazanır.^[9]

[6] Muhammed Rızâ el-Muzaffer, *Akâidü'l-imâmiyye* (Beyrut: Dârü's-Safve, 2003), 85-87; Hasan b. Yûsuf el-Hillî, *Keşfü'l-murâd fî şerhi Tecrîdî'l-i'tikâd*, thk. Hasan Hasanzâde Âmülî (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1417), 490-492.

[7] Ebû Cafer Muhammed b. Yakub el-Küleynî, *el-Kâfî*, thk. Ali Ekber el-Gaffârî (Tahran: Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1407), 1/197-199; Onat, "Şîî İmâmet Nazariyesi", 95-107.

[8] Muhammed Ali Bahrülulûm, *el-İmâmetü'l-ilâhiyye: buhûsü's-Şeyh Muhammed es-Sened*, (Kum: y.y., 1421), 1/7-10; Gülgün Uyar, "Siyasî Tutumdan Mezhebî Tutuculuğa: Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e Muhâlefet Bağlamında Nâsibîlik", *Edebali İslâmiyat Dergisi* 5/1 (2021), 77-80.

[9] Şaban Öz, "İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şâz: Şîî-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi", *İSTEM* 6/11 (2008), 81-84; a.mlf., "Şîa'nın Takiyye İnancı Çerçevesinde Hz. Ali'nin İlk İki Halife ile Münasebetleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2010), 67-70.

Şîî siyasi düşüncesinin merkezinde yer alan imâmetin sürekliliği ilkesi, tarihî zamanın anlamlandırılma biçimini de değiştirir. Otoritenin Hz. Ali ile başlayıp onun soyundan gelen imamlar vasıtasıyla kesintisiz biçimde devam ettiği kabul edildiğinde, her imamın hayatı önceki tayinin doğrulanması ve sonraki imamın tayinine uzanan sürecin bir parçası olarak okunur. Bu anlayışta siyasi iktidarın imamların elinde bulunmaması, onların meşruiyetini ortadan kaldırmaz; aksine fiilî iktidar ile meşru otorite birbirinden ayrılır. Böylece tarihî mağlubiyet, ilahî seçilmişliği geçersiz kılan bir sonuç olarak değil, meşru otoritenin fiilen engellenmesi şeklinde anlamlandırılır. Bu çerçevede ilahî olarak tayin edildiği kabul edilen otoriteye karşı çıkılması ve ona itaat edilmemesi ise bağy kapsamında değerlendirilir.^[10]

Öte yandan Şîa'nın imâmet merkezli tarih okuması dört temel işlem üzerinden belirginleşir. Birincisi rivâyetleri fikrî desteğe göre seçen ve diğerlerini görmezden gelen bir yaklaşımdır ki burada Hz. Ali'nin hayatındaki belirli hadiseler öne çıkarılırken aynı dönemin başka aktörleri ve bağlamları ikincil konuma yerleştirilir. İkincisi ise anlam genişlemesidir. Belirli bir görev, fazilet veya yakınlık bildiren sözler bütün zamanlara yayılan siyasi yetki şeklinde yorumlanır. Üçüncüsü de telfiktir. Farklı zamanlarda nâzil olan âyetler ile farklı hadiseler vesilesiyle söylenen sözler ortak bir imâmet sonucu içinde birleştirilir. Dördüncüsü geriye dönük okumadır. Sonraki dönemde sistemleşen imâmet nazariyesinin unsurları, Mekke döneminden itibaren meydana gelen olaylarda önceden mevcut işaretler olarak aranır.^[11] Bu işlemler sonucunda rivâyetin haber değeri ile delil değeri iç içe geçer. Mesela Hz. Ali'nin bir savaşta öne çıkması tarihî ve askerî bir bilgi iken aynı başarı onun bütün sahâbeden üstün olduğu ve yönetim hakkının yalnız ona ait bulunduğu sonucuna bağlandığında yeni bir yorum düzeyine geçilmiş olur.^[12] Benzer şekilde takdir edilmelidir ki Hz. Peygamber'in aile fertlerine gösterdiği sevgi, Ehl-i Beyt'in^[13] faziletine ilişkin güçlü bir veri sağlarken bu sevginin doğrudan siyasi tayin anlamına geldiğinin kabulü ek bir çıkarım gerektirir. Şîî tarih tasavvurunun ayırt edici yönü ise bu farklı veri türlerini imâmet ekseninde birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan deliller hâline getirmesidir.

Kur'ân âyetlerinin yorumunda da benzer bir yapı görülür. Tathîr, velâyet, mevedde ve ulû'l-emr âyetleri Ehl-i Beyt'in masumiyeti, Hz. Ali'nin velâyeti ve imamların bağlayıcı otoritesiyle ilişkilendirilir. Olumlu içerikli ifadelerin Ehl-i Beyt ve taraftarlarına, eleştiri içeren ifadelerin ise onların karşısındaki kişilere tahsis edilmesi, kutsal metin ile tarihî şahsiyetler arasında kapsamlı bir eşleştirme meydana getirir. Böylece tarihî rivâyetler âyetlerin nüzûl ortamını açıklayan malzeme olmanın ötesine geçerek imâmet düşüncesinin Kur'ânî delillerini somutlaştıran araçlara dönüşür.^[14]

[10] Burada Şîa'nın imamların hata yapma ihtimallerinin olmamasına da atıf vardır. Zira Şîî düşüncede ilahîlik yalnızca imamların şahsî nitelikleriyle sınırlandırılmamış, imâmet kurumunun kendisi de ilahî tayin esasına dayandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Metin Bozan, "Risalet Misyonunun Sürekliliği Söylemi Bağlamında Şîa'da İmâmet", *İlahiyat Akademisi* 14 (Aralık 2021), 136-139; Metin Bozan, "Şîi Teo-Politik Söylemin Zemini Olarak İmâmet: Teori-Pratik", *Turkish Journal of Shiite Studies* 1/1 (Haziran 2019), 2-7, 16-18; Veysi Ünverdi, "Eş'arî Kelâmında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği", *V. Uluslararası Şeyh Sa'bân-ı Velî Sempozyumu: Eş'arîlik*, ed. Mustafa Aykaç vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, 2018), 277-278.

[11] Şaban Öz, "Hilâfette Nass Teorisi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2009), 67-121; a.mlf., *Şîa ve Tarih*, 15-68.

[12] Tarihi anlatılarda gerçek verilerle ilgisi olmayan kurgusal Ali profili oldukça yaygındır. Hatta zaman zaman bu profil Hz. Ali'nin gerçek kişiliğinin önüne dahi geçebilmiştir. Bk. Avni İlhan, "Şiilik ve Ana Prensipleri", *Erdem* 8/23 (1996), 384-385. Kutluay da bazı rivâyetlerin esasen Hz. Ali'nin faziletine ilişkin olmasına rağmen imâmetini ispatlamak amacıyla kullanıldığına dikkat çekmekte, İmâmiyye âlimlerinin Hz. Ali'nin imâmetini desteklemek için rivâyetlere başvurduğunu belirtmektedir. Bk. İbrahim Kutluay, "Küleyni'nin *el-Kâfî* Adlı Eserinde Hz. Ali'yle İlgili Bazı Rivâyetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2014), 13-14. Konuyla ilgili ayrıca bk. Cahit Külekçi, *Sorularla Hz. Muhammed'in (as) Hayatı İkinci Kitap*, (İstanbul: Fidan Yay., 2024), 33, 34.

[13] Ehl-i Beyt hakkında geniş bilgi için bk. M. Bahaüddin Varol, *İslâm Düşüncesi ve Tarihinde Ehl-i Beyt* (Ankara: TDV Yayınları, 2018).

[14] Muhammed Bâkir el-Meclisî, *Bihârü'l-envâr* (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1403/1983), 22/468; Muhammed Rızâ el-Muzaffer, *Akâidü'l-imâmiyye*, 76-80.

2. HZ. ALİ’NİN SEÇİLMİŞLİĞİNİN SİYER RİVÂYETLERİ ÜZERİNDEN İNŞÂSI

Hız. Ali’nin ilk Müslümanlardan olması ve Hız. Peygamber’in evinde yetişmesi, Şiî kaynaklarda kronolojik öncelikten daha geniş bir anlam taşır. Şiî siyasi düşüncesinde Hız. Ali’nin vahyin gelişine çocukluk döneminden itibaren tanıklık etmesi, nübüvvet ortamında terbiye edilmesi ve Hız. Peygamber’in ahlâkî gözetimi altında bulunması onun imâmete hazırlanan seçilmiş şahsiyet tasvirinin başlangıcı olarak yorumlanır. Bu çerçevede Hız. Ali’nin babası Ebû Tâlib’in imanına ilişkin tartışmalar da yalnızca bir kişinin dinî durumu meselesi olmaktan çıkarak imamlar silsilesinin soyunda şirk bulunmaması gerektiği yönündeki kabul nedeniyle tarihî rivâyetlerin tercih edilmesini etkileyen teolojik bir ölçü hâline getirilmiştir.^[15]

İsrâ ve miraçla ilişkilendirilen rivâyetlerde de Hız. Ali’nin velâyetinin semavî âlemde tanındığı, adının ilahi makamlarla birlikte zikredildiği veya Hız. Peygamber’e onun otoritesinin bildirildiği aktarılır.^[16] Bu tür rivâyetler Şîa’ya göre Hız. Ali’nin konumunu sahâbe arasındaki fazilet sıralamasının oldukça ötesine taşır. Nitekim imâmın otoritesi yeryüzündeki toplumsal tercihten önce gökyüzünde karara bağlanmış bir gerçekliktir ve tarihî süreç de böylece önceden belirlenmiş metafizik bir planın görünür hâle gelmesidir. Sonraki siyasi gelişmeler ise söz konusu planın gerçekleşmesi veya engellenmesi ölçüsünde anlam kazanır.^[17]

İsrâ ve miraç anlatılarında olduğu gibi hicret gecesinde olanlar da aynı yorum biçiminin somut örneğidir. Hız. Ali’nin Hız. Peygamber’in yatağında yatması, emaneti üstlenmesi ve hayatını tehlikeye atması Şiî kaynaklarda fedakârlığın zirvesi ve nebevî görevin güvenilir mirasçısı olmasının işareti kabul edilir.^[18] Buna karşılık Hız. Ebû Bekr’in mağara arkadaşlığına ilişkin rivâyetler ise Şîa’ya göre onun faziletini öne çıkaran Sünnî okumadan farklı şekilde korku ve teselli unsurları üzerinden ele alınabilir ve aynı zamanlarda gerçekleşen hicret hadisesinin iki sahabîye ait bölümleri böylece karşılaştırmalı bir liyakat söylemi içinde yeniden sıralanmalıdır.^[19] Özellikle miraç hadisesiyle ilgili aktarımların hiçbirisi ilk dönem kaynaklarında yer almamaktadır. Şîa’nın söz konusu hadiseyi velâyet merkezinde ele alması imâmet düşüncesine teolojik bir zemin oluşturacak şekilde yorumlanmıştır. Öte yandan Sünnî yorum Hız. Ebû Bekir’in hicret sırasında Hız. Peygamber’e yol arkadaşlığı yapmasının kıymetini Tevbe Sûresi’nin 40. âyetiyle^[20] yorumlar.^[21] Dolayısıyla Sünnî gelenekte Hız. Ebû Bekir Kur’ân-ı Kerim’de övgüye mazhar olmuş bir sahâbî olarak Sünnî gelenekte söz konusu âyet Hız. Ebû Bekir’in faziletine delil olarak yorumlanmıştır.

[15] Şeyh Müfid, *el-İrşâd fî ma’rifeti hüceccillâh ‘ale’l-‘ibâd*, thk. Müessesetü Âli’l-Beyt li-İhyâi’t-Türâs (Beyrut: Müessesetü Âli’l-Beyt li-İhyâi’t-Türâs, 1416/1995), 1/5-10; Abdülhüseyn el-Emînî, *İmânü ebî tâlib ve sîretühü* (Kum: Merkezü’l-Ebhâsi’l-Akâidiyye, ts.), 65-72.

[16] Kamile Ünlüsoy, “2000 Yılı ve Sonrasında Yapılan Alan Araştırmaları Bağlamında Günümüz Anadolu Aleviliğinin Hız. Ali Tasavvurları”, *EKEV Akademi Dergisi* 19/63 (2015), 174-175.

[17] Üstelik sonraki dönemde gerçekleşen siyasi gelişmelerin tamamı sadece ve mutlak biçimde önceden bildirildiği kabul edilen imâmet düzenine uyulması veya bu düzenin engellenmesi üzerinden anlamlandırılır. Ahmed Hüseyin Yakub, *el-Vecîz fî’l-imâme ve’l-velâye* (b.y.: y.y., ts.), 3-5, 96-97.

[18] Hız. Ali’nin bu konulardaki davranış tarzı sadece Şîa’nın konusu değildir. Şiî olmayan müellifler de Hız. Ali’nin söz konusu davranış tarzlarından övgüyle bahsetmektedir ki tarihî veriler de bunu doğrulamaktadır. Konuyla ilgili bk. Selim Özarslan, “Ehl-i Sünnet’e Göre Hız. Ali”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Haziran 2016), 86-88; Ali Muhammed Sallabi, *Muaviye b. Ebi Süfyan: Kişiliği-Yasadığı Asır-Süfyanî Devleti*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınları, 2009), 186, 188-189, 193-194; Külekçi, *Siyer Yıllığı I*, ‘Bir Son Dakika Sınıfı: Tulekâ’, 14.

[19] Şîa’nın bu tür söylemleri, Şiî olmayan müelliflerin konuya ilişkin karşı görüş ve reddiyeler geliştirmelerinde önemli rol oynamıştır. Özellikle imâmet, nass, tayin, masumiyet ve efdaliyet gibi meselelerin Sünnî kelâm literatüründe ayrıntılı biçimde ele alınmasında Şiî iddialara cevap verme kaygısının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Veysi Ünverdi, “İmâmiyye Şiası’nın İmâmet Teorisinin İttizalî ve Sünnî Eleştirisi”, *Usûl İslâm Araştırmaları* 32 (2019), 115-117. Ayrıca bk. Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam el-Himyerî el-Misrî, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 2/126-131; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, 1/53-59. Hicret hakkında ayrıca bk. Külekçi, *Hicret*, 21-34.

[20] Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. et-Tevbe 9/40.

[21] Ebû Ca’fer Muhammed bin Cerîr Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422), 11/464.

Rivâyetlerin sıhhatleri üzerinde yapılan tartışmaları bir kenara bırakırsak muâhât hadisesinde de Hz. Peygamber'in Muhacirler ile Ensar arasında kurduğu dayanışma ilişkisi, Mekke'de veya daha sonrasında da Hz. Ali'nin Resûlullah'a kardeş kılınmasıyla ilgili nakiller özel bir anlam kazanır. Şîî yorum ise gerçekliği muhtemel bu kardeşliği toplumsal dayanışma tedbiriyle sınırlamaz ve Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e manevî yakınlığının, ilim mirasının ve sonraki otoritesinin delili şeklinde değerlendirir. Böylece kardeşlik tasnifi altında gerçekleşen toplumsal bütünleşme uygulaması Hz. Ali'nin diğer sahâbeden ontolojik ve siyasi bakımdan ayrıldığı bir hadiseye dönüşür. Bu Şîî yorum daha sonra Menzile hadisiyle birleştirilerek kardeşlik, vekâlet ve halefiyet arasında süreklilik kurar.^[22] Sünnî yorum ise Şîa'nın bu konudaki görüşlerine katılmaz. Bu bağlamda İbn Teymiyye ve İbn Kesîr gibi tarihçiler muâhât hadisesinin Şîa'nın iddia ettiği şekilde gerçekleşmiş olmasını muâhâtın ruhuna aykırı bir durum olarak değerlendirirler. Onlara göre bu uygulamanın amacı, aralarında akrabalık bağı bulunmayan Müslümanların birbirleriyle kaynaşmalarını ve yeni toplumsal çevreye uyum sağlamalarını temin etmektir. Ancak Hz. Ali zaten Hz. Peygamber'in himayesinde ve ona en yakın kişilerden biri olması hasebiyle böyle bir iddiayı anlamsız bulurlar.^[23]

Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile evliliği de Şîî tarih kurgusunda ailevî bir bağdan daha geniş yer kaplar. Hz. Peygamber'in neslinin bu evlilik üzerinden devam etmesi, imâmetin belirli bir soyda sürmesinin tarihî zemini olarak görülür. Dahası evliliğin ilahî iradeyle gerçekleştiğini bildiren rivâyetler,^[24] aile bağına siyasi ve dinî liyakatin göstergesi hâline de getirilir. Mübâhele hadisesinde ise Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Hz. Peygamber'in yanında yer alması Ehl-i Beyt'in faziletini gösteren tarihî hadisenin ötesinde masumiyet ve otorite iddiasına bağlanarak olduğundan farklı bir bağlamda tanımlanmıştır.^[25]

Hz. Ali'nin katıldığı savaşlara ilişkin rivâyetler de seçilmişlik biyografisinin askerî boyutunu oluşturur ve Bedir, Uhud, Hendek, Hayber ve Huneyn'de sadece Hz. Ali'nin cesareti ile savaştaki belirleyici rolü öne çıkarılır.^[26] Örneğin Hayber'de sancağın önce başka sahabîlere verilmesi ancak fethin Hz. Ali'nin üstün gücüyle gerçekleşmesi, efdaliyet ile yönetim liyakati arasında ilişki kurmak için Şîa'ya elverişli bir anlatı sunar. Öte yandan Şîî kaynaklarda diğer sahabîlerin geri çekildiğini veya başarısız olduğunu vurgulayan rivâyetlerle Hz. Ali'nin sebatını öne çıkaran rivâyetlerin yan yana getirilmesi de hilâfet hakkını askerî fazilet üzerinden destekleyen karşılaştırmalı bir Şîî

[22] Mehmet Akbaş, "Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni", *İSTEM* 8/15 (2010), 63-68; İsmail Hakkı Atçeken, "İbn Teymiyye'nin Hz. Ali'nin İmâmetiyle İlgili Şîî Rivâyet ve Yorumları Tenkidi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002), 55-60; Adnan Adıgüzel, "Siyer-Tefsir İlişkisinin Kökenleri Üzerine", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 296-297.

[23] Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdülkadir el-Arnâvûd - Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1431), 3/508; Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne en-nebeviyye*, thk. Muhammed Râşid Sâlim (Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406), 4/33, 7/361, 362.

[24] Örneğin bk. Rivâyete göre Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma ile evlenmek için bekleyen Hz. Ali'yi yanına çağırması ve evlilikleri hususunda Allah'ın onları müjdelediğini bildirmiştir. Hz. Peygamber Cebrâil'in cennetten nergis ve karanfiller getirdiğini, göklerde bu evlilik dolayısıyla birtakım hazırlıkların yapıldığını anlatmıştır. Buna göre Allah, cennetin süslenmesini ve meleklerin Tâ-Hâ, Tâ-Sîn, Yâ-Sîn ve Hâ-Mîm sûrelerini okumalarını emretmiştir. Daha sonra Arş'ın altından gelen bir nida ile Hz. Fâtıma'nın, her ikisinin de rızasıyla Hz. Ali ile nikâhlandığı ilan edilmiştir. Rivayetin devamında bu nikâhın göklerde çeşitli olağanüstü hadiselerle kutlandığı, beyaz bir buluttan inci, zümrüt ve yakutların saçıldığı, meleklerin cennet çiçekleri serptiği ve Rahel adlı bir meleğin bu evlilik üzerine benzeri işitilmemiş bir hitapta bulunduğu nakledilmektedir. Bk. Taberî, *Delâ'ilü'l-mâme*, 14; Meclisî, *Bihârü'l-envâr* 1403/1983, 43/102. Ayrıca bk. Zeynep Kızılyar, *Siyer Rivâyetlerine Göre Hz. Ali'nin İmâmeti (İmâmîyye Şîası Örneği)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2026), 156, 147, vd.

[25] Feyza Doğruyol, "Şîî Siyaset Düşüncesinde Kadın", *Siyasette Müslüman Kadın*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 5/37-38; Abdulcabbar Adıgüzel, "Şîî-İmâmîyye'nin Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Dinî Referansları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Aralık 2015), 121, 133-136, 146-147; Saliha Özdeğirmenci, "Sünnî Kaynaklara Göre Hz. Fâtıma'nın Evliliği", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Haziran 2025), 687-688, 695.

[26] Muhammed er-Reyşehrî, *Mevsuatü'l-imam ali b. ebi talib fi'l-kitab ve's-sünne ve't-tarih*, (Kum: Darü'l-Hadis, 1425), 1/177-201, 211-220, 225-242, 251-257.

tarikh okuması üretir.^[27] Burada tek bir hadisenin kesin bir siyasi delil olarak öne çıkarılmasından ziyade, Hz. Ali'ye atfedilen çeşitli faziletlerin bir arada değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. İlk iman, yakınlık, fedakârlık, kardeşlik, evlilik, soyun devamı, ilim ve savaşlardaki başarı aynı çizgi üzerinde birleştirildiğinde Hz. Ali'nin imâmeti tarih içinde sürekli işaret edilen bir sonuç gibi görünür. Böylece Hz. Ali'nin biyografisi teleolojik bir yapıya kavuşur. Hayatın her önemli aşaması, daha sonra üstleneceği kabul edilen imâmet makamına hazırlık olarak okunur. Böylece tarihî kişi, yalnızca yaşadığı dönemin şartları içinde hareket eden bir sahâbî olmaktan çıkar ve ilahi planın başından beri belirlenmiş temsilcisi hâline gelir.

3. İMÂMETİN NASSA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Şuarâ Sûresi'nin yakın akrabaların uyarılmasını emreden âyetiyle^[28] ilişkilendirilen İnzâr hadisesi, Şîî siyasi düşüncede Hz. Ali'nin vasîlik ve halefîyetinin tebliğinin ilk safhasında ilan edildiğini gösteren temel rivâyetlerden biridir. Rivâyet içeriğinde özetle Hz. Peygamber'in Hâşimoğullarını davet etmesi ve İslâm'a çağırması bulunur.^[29] Rivâyetin bazı geç dönem eserlerinde nakledilen varyantlarında ise Hz. Ali'nin kardeş, vasî ve halife ilan edildiği, hazır bulunanlardan da ona itaat etmelerinin istendiği aktarılır.^[30] Kanaatimize göre bu ilave lafızlar imâmetin Medine dönemindeki siyasi gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmadığı, risâletle eş zamanlı ilahî bir düzenleme olduğu fikrine olanak tanır.

Hz. Ali'nin vasî ve halife olarak tanıtıldığı lafızların erken siyer kaynaklarındaki dağılımı önemli bir tarihî sorun doğurur. Nitekim İbn İshak ve İbn Sa'd'ın ilgili nakillerinde bu ölçüde açık bir tayin ifadesinin bulunmaması söz konusu lafızların sonraki imâmet tartışmaları içinde belirginleşmiş olabileceğini düşündürür. Taberî'de yer alan rivâyet ise Şîî kaynaklarda geniş bir siyasi sonuca bağlanmıştır. Şu var ki Sakîfe görüşmelerinde bu kadar açık bir nassın belirleyici olarak ileri sürüldüğünü gösteren güçlü erken kayıtların bulunmaması rivâyetin tarihî içeriği ile imâmet delili olarak kullanımını ayırmayı gerekli kılmaktadır.^[31] Öte yandan İnzâr rivâyetine yüklenen rol Hz. Ali'nin imâmetini erken bir tarihe götürmenin ötesine geçer. Bu rivâyet sayesinde İslâm'ın tebliği ile Hz. Ali'nin halefîyeti aynı ilahi planın iki parçası hâline gelir ve risâlet başladığında imâmet de bildirilmiş sayılır. Böylece sonraki bütün fazilet rivâyetleri ilk ilanı doğrulayan işaretlere, Gadîr-i Hûm ise başlangıçta verilen hükmün son kez açıklanmasına dönüşür. Tarihî hadiseler arasındaki bu bağ, kronolojik bir akıştan çok önceden belirlenmiş siyasi sonucun aşama aşama görünür hâle gelmesi şeklinde kurulmuştur.^[32]

[27] Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1417/1996), 1/471; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 20/72-76, 21/1-40.

[28] Bk. eş-Şuarâ 26/214. Bu âyette Cenâb-ı Hakk Hz. Peygamber'e önce en yakın akrabaları uyar, emrini vermektedir.

[29] Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed b. Ebu'l Fazl İbrahim (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1119), 2/319-322; Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali Mesûdî, *İsbâtü'l-Vasîyye* (Necf: Matbaatü'l-Hayderiyye, 1374), 115, 116; Ebû'l-Fidâ İsmâil bin Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, thk. Sâmî bin Muhammed es-Selâme (Riyad: Darü Tayyibe, 1999), 6/166-171.

[30] Şîî müellif Antâkî rivâyetin hem senet hem metin açısından güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Geniş bilgi için bk. Muhammed Merî' el-Emîn Antâkî, *Ehl-i Beyt Yolunu Neden Seçtim?*, çev. Emin Aybaci (İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2023), 112. Buna karşılık İbn Teymiyye Şîa'nın Hz. Ali'nin vasîliğini ve hilâfet hakkını ispatlamak amacıyla başvurduğu bu rivâyeti hem senet ve metin bakımından hem de Hz. Peygamber'in kendisinden sonra bir vasî ya da halef bırakmadığını söyleyerek reddetmiştir. Geniş bilgi için bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne en-Nebeviyye*, 7/302, 303. Öte yandan Buhârî ve Müslim başta olmak üzere bazı muhaddislerin, rivâyetin ifade ettiği anlamı hilâfet anlayışlarıyla bağdaştırmadıkları için söz konusu rivâyete eserlerinde yer vermedikleri iddia edilmiştir. Ancak İbn Hacer, bazı bilgilerin muhatabın kavrayış düzeyi, yanlış anlama veya fitneye yol açma ihtimali sebebiyle herkesle paylaşılmasını, hakikatin kasıtlı biçimde gizlenmesi olarak değil, ilmi bir ihtiyat olarak değerlendirmektedir. Antâkî, *Ehl-i Beyt Yolunu Neden Seçtim?*, 154; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbuddin el-Kâtib (Kahire: Dârü'l-Reyân li't-Türâs, 1407), 1/272.

[31] Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1967), 2/319-321; Siddık Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu: Hz. Ali'nin Vasîliği Düşüncesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 36; Öz, "Hilâfette Nass Teorisi", 83-87.

[32] Bk. Metin Bozan, "Şii Literatürde Hz. Ali", *Şarkiyat* 5 (Nisan 2011), 9-11, 16.

İnzâr hadisesiyle bağlantılı olarak kurgulanan Menzile rivâyeti de Hz. Peygamber'in Tebük Seferi sırasında Hz. Ali'yi Medine'de ailesi ve bazı işleri üzerinde bırakması bağlamında nakledilir. Münafıkların Hz. Ali'nin geride bırakılmasını küçültücü şekilde yorumlaması üzerine Hz. Peygamber'in onun kendisine nispetle Harun'un Musa'ya nispeti gibi olduğunu, ancak kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğini söylediği aktarılır.^[33] Tarihî bağlam, belirli süreli bir vekâlet ve Hz. Ali'nin itibarının korunmasıyla ilgilidir. Şîî yorum ise benzetmedeki nübüvvet istisnasından hareketle Harun'a ait diğer bütün makamların Hz. Ali için de geçerli olduğu sonucuna ulaşır.^[34] Bu çıkarımın kurulabilmesi için rivâyetin Tebük'le sınırlı bağlamı genişletilir. Hadisin farklı vesilelerle tekrarlandığını bildiren nakiller bir araya getirilir ve Menzile sözü, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e sürekli yakınlığını bildiren genel bir nass hâline getirilir. Harun'un Musa'nın yardımcısı, veziri ve kavmi üzerindeki vekili oluşu, Hz. Ali'nin ilim, temsil ve yönetim yetkisine uygulanır. Harun'un Musa'dan önce vefat etmiş olması sebebiyle onun Musa sonrasındaki halefliliğinin tarih içinde gerçekleşmemesi ise benzetmenin siyasi sınırlarını tartışmalı hâle getirir. Bu nedenle hadisin fazilete delâleti ile vefat sonrasındaki mutlak imâmete delâleti aynı düzeyde kabul edilemez.^[35]

Menzile örneği Şîa'nın imâmet merkezli siyasi yorumunun temel yöntemini açıkça gösterir. Öncelikle tarihî hadisenin belirli bağlamında söylenen söz korunur. Ardından teşbihin unsurları telfik ve benzeri usullerle tek tek genişletilir, farklı rivâyetler aynı lafız çevresinde toplanır ve geçici vekâlet kalıcı otoriteye dönüştürülür. Böylece rivâyet reddedilmeden siyasi anlamı yeniden kurulmuş olur. Nitekim mezhepler arasındaki ihtilaflar da çoğu zaman metnin varlığından ziyade benzetmenin kapsamı ve tarihî bağlamın hükmü sınırlandırıp sınırlandırmadığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer rivâyetlerden farklı olarak Gadîr-i Hûm hadisesi, Şîî siyasi tarih tasavvurunda imâmetin en açık ve kamusal ilanı kabul edilir. Hz. Peygamber'in Veda Haccı dönüşünde Hz. Ali hakkında söylediği *men kuntü mevlâhu fe Aliyyün mevlâhu* sözü *mevlâ* kelimesine varlığını mutlak olarak kabul edip bağlamı da göz ardı edilerek yönetici ve otorite anlamı verilmiş ve böylelikle *mevlâ* manevî bir yakınlıktan farklı olarak siyasi tayin şeklinde yorumlanmıştır. Tebliğ ve ikmâl âyetinin^[36] bu hadiseyle ilişkilendirilmesi de sözün Kur'ân tarafından desteklenen ilahi bir bildirim olarak görülmesini sağlamıştır.^[37] Nihayetinde İnzâr ile başlayan ilahî tayin süreci böylece Hz. Peygamber'in vefatından kısa süre önce geniş bir topluluğun huzurunda tamamlanmıştır.^[38]

Oysa hadisenin tarihî arka planına ilişkin rivâyetlerde Hz. Ali'nin Yemen seferindeki bazı tasarrufları sebebiyle şikâyet edildiği ve Hz. Peygamber'in bu olumsuz söylemi gidermek üzere onun faziletini savunduğu görülür. Mevlâ kelimesinin dost, yardımcı, yakın ve otorite gibi farklı anlamlara açık olması rivâyetin siyasi delâletini tartışmalı hâle getirmektedir. Şîî yorum ise hitabın zamanını, topluluğun büyüklüğü ve kullanılan ifadelerin ağırlığından hareketle dostluğun ötesinde bir tayin bulunduğunu şüpheyne mahal bırakmayacak şekilde ileri sürerken

[33] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1410/1990), 4/159; Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 1/471.

[34] Ali el-Huseyni el-Milani, *Hadisü'l-menzile*, 1. bs. (Kum: Merkezü'l-Ebhasi'l-Akaidiyye, 1421), 23-25, 36-43, 50-53.

[35] Vâkidî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1404/1984, 3/995; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4/159; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, 1/155-157; Bayram Çınar, "Bağlamından Koparılıp İdeolojik Bir Araca Dönüştürülmesi Örneği Olarak: Menzile Hadisi", *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020), 219-244, 239-240.

[36] *Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.* el-Mâide 5/67.

[37] Adem Varıcı, "İslam Tarihinde Bir Dönüm Noktası: 'Gadîr-i Hum Olayı' ve 'Hz. Ali'nin Velâyeti' Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *İslam Medeniyeti Dergisi* 6/46 (Aralık 2020), 55-56.

[38] İhsan Arslan, "Gadîr-i Hum Hadisesinin Değerlendirilmesi", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Güz 2019), 612-616. Karşılaştırma için bk. Ali el-Huseyni el-Milani, *Hadisü'l-gadir* (Kum: Merkezü'l-Ebhasi'l-Akaidiyye, 1421), 10-17, 29-30; Nasir Mekarim eş-Şirazi, *Nefehatü'l-kur'an* (Kum: Medresetü'l-İmam Ali b. Ebi Talib, 1426), 9/137-146.

Sünnî yorum, sözün Hz. Ali'ye yöneltilen haksız eleştirileri önleme ve onun müminler nezdindeki konumunu açıklama amacı taşıdığını öne çıkarır.^[39] Burada tarihî rivâyetlerin mevcut mezhebî kabuller doğrultusunda değerlendirilmesinin yalnızca Şîî müelliflere mahsus olmadığını belirtmek gerekir. Sünnî gelenekte de özellikle hilâfet, sahâbe ve meşruiyet tartışmaları çerçevesinde bazı rivâyetlerin öne çıkarılması veya farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlanması söz konusu olmuştur.^[40] Nitekim aynı tarihî hadisenin Sünnî ve Şîî kaynaklarda farklı anlamlara bağlanması bunun açık örneklerini sunmaktadır. Bununla birlikte Şîî tarih tasavvurunu farklılaştıran husus, bu yorumlama biçiminin imâmet, nass ve ilahî tayin gibi teolojik kabuller etrafında daha sistematik bir yapıya kavuşmasıdır. Dolayısıyla mesele tarihî malzemenin mezhebî kabullerden etkilenip etkilenmemesinden ziyade, bu etkinin Şîî düşüncede imâmet nazariyesinin kurucu bir unsuru hâline gelmesidir. Bir başka deyişle Şîa, mezhebî kabulüne göre yorumladığı rivâyetleri inancının temel unsuru hâline getirir.

Gadîr-i Hûm hadisesine dair rivâyetlerin imâmet deliline dönüşmesinde metinler arası ilişkilendirmenin de belirleyici olduğunu ifade edilmelidir. Zira bir hadisin lafzı, farklı âyetlerin nüzûl sebepleri, Hz. Ali'nin önceki faziletleri ve Hz. Peygamber'in vefatına yaklaşan zaman birlikte değerlendirilerek bir çerçeve çizilmektedir. Esasında yukarıda da ifade edildiği gibi hadisenin Yemen seferiyle bağlantılı tarihî bağlamı dikkate alındığında, söz konusu hitabın Hz. Ali hakkındaki şikâyetleri gidermeye yönelik olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Fakat mezkûr hadise Şîa tarafından Hz. Peygamber'in büyük bir topluluk önünde Hz. Ali'yi resmen halife tayin ettiği gün olarak kabul edilmiştir. Tabersî'de aktarılan bir rivâyete göre Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi vasî bırakmasına sinirlenen Hâris b. Nu'man el-Fihri kendilerine getirilen her şeyi kabul ettiklerini ifade eder. Fakat Hz. Ali'nin vasîliği hususundaki öfkesini aktarır ve bu kararın Allah'a mı peygamberine mi ait olduğunu sorgulayarak eğer bu karar Allah'a aitse gökten taş yağdırmasını ister. Rivâyete göre gökten başına inen taş sebebiyle orada ölür.^[41] Bununla birlikte söz konusu unsurların tamamını doğrudan imâmete ilişkin bir nass olarak değerlendirmek mümkün değildir. Neticede hadisenin daha sonra bayram, merasim ve kolektif hatırlama vasıtasıyla canlı tutulması, tarihî yorumun toplumsal hafızaya dönüşmesini sağladığı da kabulden uzak değildir. Gadîr-i Hûm böylece geçmişte gerçekleşmiş bir olayın adı olmanın yanında her dönemde imâmete bağlılığın yenilendiği kurucu bir zaman hâline de gelmiştir.^[42]

4. MEŞRUIYET KRİZİ: KIRTÂS VE SAKÎFE HADİSELERİ

Şîa'nın İmâmet nazariyesi bakımından karşılaştığı temel güçlüklerden biri de ilahi tayinin bu kadar çok delille bildirildiği kabul edildiği hâlde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra siyasi iktidarı üstlenmemiş olmasıdır. Bu bağlamda Kirtâs hadisesi başlıca kırılma noktalarından biridir. Rivâyetlerde Hz. Peygamber'in hastalığı ağırlaştığında ümmetin sapmaması için bir metin yazdırmak istemesi ve yanında bulunanların tartışması Şîî yorumda Hz. Ali'nin hilâfetini yazılı nassla kesinleştirme teşebbüsünün engellenmesi şeklinde sunulur.^[43] Böylece mutlak şekilde Hz. Ali'den beklenen siyasi sonucun gerçekleşmemesi de mevcut nassın yazılı ve

[39] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4/247-249; Taberî, *Târîhu't-taberî*, 3/149-150; Öz, *Şîa ve Tarih*, 36-59; Mehmet Nur Akdoğan, *Tarihsel ve Aktüel Boyutlarıyla Gadîr-i Hum* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 1-35.

[40] Şaban Öz, "Şîî İnançların Zuhur ve Şekillenmesinde Tarihi Hadiselerin Rolü", *Diyanet İlmi Dergi* 44/3 (2008), 75-77.

[41] Ebû Ali Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Dâru'l-Ulûm, 1426), 10/91; Kızılyar, *Siyer Rivâyetlerine Göre Hz. Ali'nin İmâmeti (İmâmîyye Şîası Örneği)*, 260.

[42] Habip Demir, "Günümüz İran Şîliğinde Kutsal Gün ve Geceler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2017), 315-351, 337-341.

[43] Ebû Ali Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl Tabersî, *İ'lâmu'l-Vera bi A'lâmı'l-Huda*, thk. Ali Ekber el-Gifârî (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1424), 147; Ebu'l-Kasım Ali b. Musa b. Cafer b. Muhammed b. Tâvûs, *Keşfu'l-Mehacce li Semereti'l-Mehacce* (Necef: Matbaatu'l-Haydariyye, 1950), 64-66; Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, 1403/1983, 22/468, 474.

son biçiminin orada bulunan sahâbenin, diğer bir ifadeyle özellikle Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın önlemesinden dolayıdır.^[44]

Esasında rivâyetin kendisinde yazdırılmak istenen metnin içeriğinin açıkça belirtilmemesi Şîî yorumun temel hareket noktasını oluşturmuştur. Nitekim Şîî siyasi tarih düşüncesi, önceki imâmet delilleriyle Kırtâs arasındaki boşluğu doldurarak yazının Hz. Ali'nin tayinine dair olduğunu tereddütsüz kabul eder. Sünnîler ise Hz. Peygamber'in hastalığı, Kur'ân'ın tamamlanmış oluşu, daha önce verdiği genel talimatlar ve tartışmanın büyümemesi gibi unsurlar öne çıkarılarak daha tarihî verilere uygun ve anlaşılır gerekçelerle durumu izah eder. Kanaatimize göre de tarihsel yöntem açısından burada olayın varlığı ile yazdırılmak istenen içeriğe dair ileri sürülen görüşler birbirinden ayrılmalıdır. Aksi durumda içeriği bilinmeyen metin sonraki dönemlerde zuhur edecek siyasi ihtilafların sonucuna göre doldurulmuş olacaktır.^[45]

Sakîfe hadisesi ise Şîî tarih tasavvurunda Kırtâs'ta engellendiği kabul edilen yazılı tayinin siyasi alanda fiilen devre dışı bırakıldığı bir sonraki kronolojik aşamadır. Hz. Peygamber'in vefat ettiği andan hemen sonra, henüz defin işlemleri dahi tamamlanmamışken Sakîfetü Benî Saîde'de Ensar ile Muhacirlerin yönetim meselesini müzakere etmesi Sünnî tarih yazımında Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında ortaya çıkan idarî boşluğa acil çözüm arayışı ve Arapların kabile asabiyeti temelli siyasi genetiklerinde carî olan bir işleyiş olarak değerlendirilir. Şîî yorumda ise ümmetin imam belirleme yetkisi bulunmadığı için toplantının usulü ve sonucu baştan gayrimeşru kabul edilir. Böylece politik unsurlar ihtiva eden aynı görüşme bir tarafta siyasi içtihat, geleneklere bağlılık ve toplumsal maslahatın, diğer tarafta açık ilahi tayine muhalefetin örneği hâline gelir.^[46]

Şîa'nın bu yorumları sonraki siyasi hadiselerin anlamını da belirlemiştir. Nitekim Hz. Ali'nin ilk halifelere karşı açık ve sürekli bir siyasi mücadele yürütmemesi nass teorisi açısından açıklama gerektirmiştir. Bu çerçevede takîyye, ümmetin birliğini koruma, güç yetersizliği veya İslâm toplumunun daha büyük bir tehditle karşılaşmasını önleme gibi gerekçelerle bu boşluk Şîî müellifler tarafından şu ya da bu şekilde doldurulmuştur. Böylece Şîî siyasi aklının oluşumunda Hz. Ali'nin bu erken dönemdeki fiilî tavırları, ilk üç halifenin meşruiyetini kabul ettiği şeklinde okunmamıştır. Aksine Şîa'da meşru imamın şartlar sebebiyle hakkını ertelediği ve toplumsal çatışmayı önlediği kabul edilir. Hz. Ali'nin tarihî sessizliği veya uzlaşmacı tutumu, imâmet iddiasına karşı kanıt olmaktan çıkarak imamın hikmetli siyasetinin işareti hâline gelir.

Hz. Ali'nin siyasi iktidara geç ulaşması ve sonraki imamların çoğunun devlet yönetimini üstlenememesi, imâmet düşüncesinin sona ermesine yol açmamıştır. Aksine meşruiyet görünür iktidardan bağımsızlaştırılmış, ilim ve otoritenin imamlar arasında özel bir miras yoluyla aktarıldığı kabul edilmiştir. Câmia, cefr, Mushaf-ı Fâtıma ve mühürlü vasiyet gibi rivâyetler,^[47] her

[44] Cafer Murtaza el-Amili, *es-Sahih min sireti'l-imam ali: el-Murtaza min sireti'l-murtaza* (Beyrut-Kum: el-Merkezü'l-İslami li'd-Dirasat, 1430/2009), 8/325-335; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Daru Sadır, 1968), 2/242-245; Şaban Öz, "Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkidi -İbn Sa'd Özelinde-", *Hikmet Yurdu* 2/3 (Ocak-Haziran 2009), 275-276.

[45] Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/540-543; Ebû'l-Abbâs Takîyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Reşad Sâlim (Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406/1986), 6/315-317; Öz, *Şîa ve Tarih*, 57-59.

[46] Şaban Öz, "İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şâz: Şîî-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi", *İSTEM* 6/11 (2008), 79-91; a.mlf., "Şîa'nın Takîyye İnancı Çerçevesinde Hz. Ali'nin İlk İki Halife ile Münasebetleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2010), 29-70. Karşılaştırma için bk. el-Amili, *es-Sahih min sireti'l-imam Ali*, 9/115-126, 131-142, 153, 185-186.

[47] Helal ve haramlara ilişkin şer'î hükümleri, imâmet meselelerinde ihtiyaç duyulan bilgileri, Ehl-i Beyt'e mahsus bilgileri, başkalarının muttali olamadığı gizli ilimleri ve gaybî bilgileri ihtiva eden, Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali ve Ehl-i Beyt için yazdırılmış kitaplardır. Geniş bilgi için bk. Kızılyar, *Siyer Rivâyetlerine Göre Hz. Ali'nin İmâmeti (İmâmiyye Şîası Örneği)*, 285-290.

imamın ilahi görevini önceki imamdanda aldığı kesintisiz bir bilgi zinciri meydana getirir. Bu zincir siyasi başarıyla ölçülmediği için mağlubiyet, hapis veya şehadet imamın otoritesini azaltmaz.^[48]

Şîa'nın nitelik olarak sistemleştirdiği masumiyet teorisi ile gaybet, rec'at ve mehdîlik gibi kabuller de bu tarihsel yapının sürekliliğini sağlamaktadır. Öte yandan Şîa'ya göre imamın görünür alandan çekilmesi de hakikatin ortadan kalkması anlamına gelmez. Meşru otorite korunur ve tarih gelecekte gerçekleşecek adalet vaadine açık tutulur. Bu nedenle Şîî tarih tasavvuru geçmişteki hakkın kaybını anlatan mağduriyet hafızasını aşar. Üstelik Şîa'nın siyasi anlayışına göre ilahî tayinin engellenmesine rağmen imâmetin devam ettiğini ve nihai olarak görünür hâle geleceğini savunan eskatolojik bir yön de taşır ve dolayısıyla geçmişteki hadiseler, gelecekteki kurtuluşun gerekçesi ve örüntüsü olarak yeniden okunur.^[49] Böylece imâmet tarihi zamanın başını, ortasını ve sonunu birbirine bağlar. Kronolojik açıdan İnzâr hadisesi ilk bildirimi, Gadîr-i Hûm kamusal teyidi, Kırtâs ve Sakîfe imâmeti engellenmeyi, imamlar silsilesi hakikatin korunmasını, gaybet ise görünür siyasetin dışındaki sürekliliği temsil eder. Bu yapı içinde siyasi tarih de dağınık hadiselerin toplamı olmaktan çıkar ve tayin, engelleme, sabır, şehadet, gizlenme ve dönüş aşamalarından oluşan anlamlı bir bütün hâline gelir ve mezhebî kimlik de bu bütünün bilgisine ek olarak ritüeller, ziyaretler, yas ve bayramlar vasıtasıyla tekrar tekrar yaşanmasına dayanır.^[50]

SONUÇ

İmâmet kavramı Şîî tarih tasavvurunda tarihî hadiseler üzerine sonradan eklenen siyasi bir yorumdan daha kapsamlı bir alana sahiptir. Aksine bu anlayış hangi hâdiselerin öne çıkarılacağı, tarihî şahsiyetlerin nasıl değerlendirileceği ve rivâyetler arasında nasıl bir ilişki kurulacağı üzerinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda Hz. Ali'nin hayatındaki bazı hâdiseler ve onun faziletlerine dair rivâyetler imâmet düşüncesiyle ilişkilendirilmiş, farklı dönemlerde meydana gelen olaylar bu anlayış çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylece Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonraki konumu, hayatının farklı dönemlerine ait rivâyetlerin bir arada değerlendirilmesiyle temellendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada imâmet merkezli yorumun tarihî rivâyetlerin değerlendirilmesinde dört şekilde etkili olduğu görülmüştür. İlk olarak erken dönemde meydana gelen bazı hâdiseler, daha sonra şekillenen imâmet anlayışının ilk işaretleri olarak değerlendirilmiştir. İkinci olarak belirli bir bağlamda söylenen bazı sözlere daha geniş anlamlar yüklenmiş, vekâlet ve fazilet bildiren ifadeler Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonraki siyasi otoritesine delil olarak yorumlanmıştır. Üçüncü olarak farklı âyet, hadis ve siyer rivâyetleri arasında ilişki kurularak bunlar Hz. Ali'nin imâmetini ve bu konudaki meşruiyetini destekleyen deliller olarak bir araya getirilmiştir. Son olarak Kırtâs ve Sakîfe gibi hâdiseler, Hz. Ali'nin ilahî olarak tayin edildiği kabulü ile Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan siyasi durum arasındaki farklılığı açıklamak üzere yorumlanmıştır.

Şu da önemle ifade edilmelidir ki bu durum, çalışmada yer verilen bütün rivayetlerin tarihî değerini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim söz konusu hâdiselerin bir kısmı hem Sünnî hem de Şîî kaynaklarda nakledilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken husus, aynı hâdisenin

[48] Küleynî, *el-Kâfî*, 1/142-144. Ebû Cafer Muhammed b. Hasan es-Saffâr, *Besâirü'd-Derecât* (Kum: Mektebetü Âyetillâh el-Mar'âşî, 1404), 189, 203, 219; Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmü'n-nime*, thk. Ali Ekber el-Gaffârî (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1405), 1/262-263.

[49] Abdulaziz Abdulhussein Sachedina, *Islamic Messianism: The Idea of the Mahdi in Twelver Shiism* (Albany: State University of New York Press, 1981), 9-10, 105-107, 169-172; Patrícia Simone do Prado, "When His Occultation Comes to an End: Shiite Islamic Messianism on the Foundations of a Religious-Political Identity", *Horizonte* 17/53 (2019), 1084-1088.

[50] Salâhuddin el-Amîrî, *Sinaatü'z-zakira fi't-türasi's-Şîi'l-isna aşeri: Ziyaretü'l-merakid enmuzecen* (Rabat-Beyrut: Müessesetü Müminun bila Hudud, 2016), 231-259, 317-415, 431-466; Demir, "Günümüz İran Şîiliğinde Kutsal Gün ve Geceler", 315-351; Öz, *Şîa ve Tarih*, 123-174.

hangi gerekçelerle farklı anlamlara bağlandığı ve özellikle imâmet düşüncesiyle nasıl ilişkilendirildiğidir. Bu sebeple rivâyetlerin isnad ve metinlerinin yanı sıra kaynakların telif tarihleri, rivâyetlerin farklı lafızları ve zaman içerisinde kazandıkları anlamlar da dikkate alınmalıdır. Böylece rivâyetin tarihî değeri ile Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak yorumlanması birbirinden ayrılarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak imâmet Şîî tarih yazımında geçmişi açıklayan kavramlardan biri olmanın yanında geçmişin yapısını kuran bir yorum grameri hâline gelmiştir. Hz. Ali'nin hayatı, Hz. Peygamber'in vefatı ve ilk hilâfet tartışmaları bu gramer içinde ilahi tayinin ilanı, engellenmesi ve imamlar silsilesinde korunması şeklinde anlam kazanmıştır. Bu tespit, siyer araştırmalarında yalnızca rivâyetlerin sıhhatine odaklanmanın yeterli olmadığını, rivâyetlerin mezhebî kimlik ve kolektif hafıza üretimindeki işlevlerinin de incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ortak bir rivâyet mirasından farklı tarih tasavvurlarının nasıl üretildiğini anlamak, erken İslâm tarihine dair tartışmaları daha açıklayıcı ve mukayeseli bir zemine taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Abdulcabbar. “Şiî-İmâmiyye’nin Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Dinî Referansları”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Aralık 2015), 119-149.
- Adıgüzel, Adnan. “Siyer-Tefsir İlişkisinin Kökenleri Üzerine”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 275-308.
- Akbaş, Mehmet. “Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni”. *İSTEM* 8/15 (2010), 61-77.
- Akdoğan, Mehmet Nur. *Tarihsel ve Aktüel Boyutlarıyla Gadîr-i Hum*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Amili, Cafer Murtaza. *es-Sahih min sireti’l-imam Ali: el-Murtaza min sireti’l-murtaza*. 24 Cilt. Beyrut-Kum: el-Merkezü’l-İslami li’l-Dirasat, 1430/2009.
- Amiri, Salahuddin. *Sinaatü’z-zakira fi’t-türasi’s-Şii’l-isna aşeri: Ziyaretü’l-merakid enmuzecen*. Rabat-Beyrut: Müessesetü Müminun bila Hudud, 2016.
- Antâkî, Şeyh Muhammed Mer’î el-Emîn. *Ehl-i Beyt Yolunu Neden Seçtim?*. çev. Emin Aybacı. İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2023.
- Arslan, İhsan. “Gadîr-i Hum Hadisesinin Değerlendirilmesi”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Güz 2019), 610-651.
- Atçeken, İsmail Hakkı. “İbn Teymiyye’nin Hz. Ali’nin İmâmetiyle İlgili Şiî Rivâyet ve Yorumları Tenkidî”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002), 49-69.
- Bahrülulûm, Muhammed Ali. *el-İmâmetü’l-ilâhiyye: Buhûsü’s-şeyh Muhammed es-Sened*. 7 Cilt. Kum: yy., 1421.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbü’l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1417/1996.
- Bozan, Metin. “Risalet Misyonunun Sürekliliği Söylemi Bağlamında Şia’da İmamet”. *İlahiyat Akademi* 14 (Aralık 2021), 125-156.
- Bozan, Metin. “Şii Literatürde Hz. Ali”. *Şarkiyat* 5 (Nisan 2011), 4-18.
- Bozan, Metin. “Şii Teo-Politik Söylemin Zemini Olarak İmamet: Teori-Pratik”. *Turkish Journal of Shiite Studies* 1/1 (Haziran 2019), 1-24.
- Çınar, Bayram. “Bağlamından Koparılacak İdeolojik Bir Araca Dönüştürülmesi Örneği Olarak: Menzile Hadisi”. *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020), 220-244.
- Demir, Habip. “Günümüz İran Şiiliğinde Kutsal Gün ve Geceler”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2017), 315-351.
- Doğruyol, Feyza. “Şiî Siyaset Düşüncesinde Kadın”. *Siyasette Müslüman Kadın*. ed. Feyza Betül Köse. 5/37-53. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Emînî, Abdülhüseyn. *İmânü Ebî Tâlib ve sîretüh*. Kum: Merkezü’l-Ebhâsi’l-Akâidiyye, ts.
- Güneş, Ahmet. “Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17/17 (Eylül 2005), 1-48.
- Hillî, Hasan b. Yûsuf. *Keşfü’l-murâd fi şerhi Tecdîdî’l-i’tikâd*. thk. Hasan Hasanzâde Âmulî. Kum: Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1417.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. thk. Muhibbüddin el-Hatîb. Kahire: Dâru’r-Reyyân li’t-Türâs, 1407.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdûlmelik b. Hişâm el-Himyerî el-Mısırî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 4 Cilt. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdülkadir el-Arnâvûd - Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1431.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. 11 Cilt. Beyrut: Daru Sadır, 1. Basım, 1968.
- İbn Tâvûs, Ebü'l-Kâsım Alî b. Mûsâ b. Ca'fer. *Keşfü'l-mehacce li-semereti'l-mühecce*. Necef: Matbaa-tü'l-Haydariyye, 1950.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin. *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. 9 Cilt. Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1. Basım, 1406/1986.
- İlhan, Avni. "Şiflik ve Ana Prensipleri". *Erdem* 8/23 (1996), 375-396.
- Kızılyar, Zeynep. *Siyer Rivâyetlerine Göre Hz. Ali'nin İmâmeti (İmâmiyye Şîası Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2026.
- Korkmaz, Sıddık. *Şîa'nın Oluşumu: Hz. Ali'nin Vasîliği Düşüncesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kutluay, İbrahim. "Küleynî'nin el-Kâfî Adlı Eserinde Hz. Ali'yle İlgili Bazı Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2014), 5-42.
- Kutub, Muhammed. *Keyfe nektübü't-târîha'l-islâmî?*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1992.
- Külekçi, Cahit. *Hicret*. İstanbul: Endülüs, 2018.
- Külekçi, Cahit. "Din Algısının İnşasında Tarihin Araçsallaştırılması: İmâmiyye Örneği". *İslam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. Malatya: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.
- Külekçi, Cahit. *Siyer Yıllığı I*. "Bir Son Dakika Sınıfı: Tulekâ". İstanbul: Endülüs, 2018.
- Külekçi, Cahit. *Sorularla Hz. Muhammed'in (as) Hayatı*. İstanbul: Fidan, 2024.
- Külekçi, Cahit. *Sorularla Hz. Muhammed'in (as) Hayatı İkinci Kitap*. İstanbul: Fidan, 2024.
- Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshâk. *el-Kâfî*. thk. Ali Ekber el-Gaffârî. 8 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1407.
- Meclisî, Muhammed Bâkır. *Bihâru'l-envâr*. 100 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2. Basım, 1403/1983.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. *İsbâtü'l-vasıyye*. Necef: Matbaatü'l-Hayderiyye, 1374.
- Milani, Ali el-Huseyni. *Hadisü'l-menzile*. Kum: Merkezü'l-Ebhasî'l-Akaidiyye, 1. Basım, 1421.
- Müfîd, Şeyh. *el-İrşâd fî ma'rifeti huvecillâh 'ale'l-'ibâd*. thk. Müessesetü Âli'l-Beyt li-ihyâi't-türâs. Beyrut: Müessesetü Âli'l-Beyt li-ihyâi't-türâs, 1416/1995.
- Muzaffer, Muhammed Rızâ. *Akâidü'l-imâmiyye*. Beyrut: Dâru's-Safve, 2003.
- Onat, Hasan. "Şîi İmâmet Nazariyesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1-2 (1992), 89-110.
- Öz, Şaban. "Hilâfette Nass Teorisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2009), 67-121.
- Öz, Şaban. "İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şâz: Şîi-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi". *İSTEM* 6/11 (2008), 79-91.

- Öz, Şaban. "Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkîdi -İbn Sa'd Özelinde-". *Hikmet Yurdu* 2/3 (Ocak-Haziran 2009), 275-286.
- Öz, Şaban. "Şia'nın Takiyye İnancı Çerçevesinde Hz. Ali'nin İlk İki Halife ile Münasebetleri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2010), 29-70.
- Öz, Şaban. "Şiî İnançların Zuhur ve Şekillenmesinde Tarihi Hadiselerin Rolü". *Diyanet İlmi Dergi* 44/3 (2008), 55-86.
- Öz, Şaban. *Şîa ve Tarih*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Özarslan, Selim. "Ehl-i Sünnet'e Göre Hz. Ali". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Haziran 2016), 77-90.
- Özdeğirmenci, Saliha. "Sünnî Kaynaklara Göre Hz. Fâtıma'nın Evliliği". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Haziran 2025), 676-701.
- Özdemir, Mehmet Nadir. "Dinî Algının Klasik Dönem İslâm Tarihi Okumalarına Etkisi". *İlahiyat Araştırmaları II*. ed. Münir Yıldırım. 193-204. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.
- Prado, Patrícia Simone do. "When His Occultation Comes to an End: Shiite Islamic Messianism on the Foundations of a Religious-Political Identity". *Horizonte* 17/53 (2019), 1073-1090.
- Reyşehrî, Muhammed. *Mevsuatü'l-İmam Ali b. Ebi Talib fi'l-kitab ve's-sünne ve't-tarih*. Kum: Darü'l-Hadis, 2. Basım, 1425.
- Sachedina, Abdulaziz Abdulhussein. *Islamic Messianism: The Idea of the Mahdi in Twelver Shiism*. Albany: State University of New York Press, 1981.
- Sadûk, Şeyh. *Kemâlû'd-dîn ve temâmü'n-nime*. thk. Ali Ekber el-Gaffârî. 2 Cilt. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1405.
- Saffâr, Ebû Cafer Muhammed b. Hasan. *Besâirü'd-derecât*. Kum: Mektebetü Âyetillâh el-Mar'aşî, 2. Basım, 1404.
- Sallabi, Ali Muhammed. *Muaviye b. Ebi Süfyan: Kişiliği-Yaşadığı Asır-Süfyanî Devleti*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Ravza Yayınları, 2009.
- Şirazi, Nasir Mekarim. *Nefehatü'l-Kur'an*. 10 Cilt. Kum: Medresetü'l-İmam Ali b. Ebi Talib, 1. Basım, 1426.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Delâ'ilü'l-imâme*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 2. Basım, 1408.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 2. Basım, 1967.
- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl. *İ'lâmü'l-verâ*. b.y.: y.y., ts.
- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl. *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru'l-Ulûm, 1426.
- Uyar, Gülgün. "Siyasî Tutumdan Mezhebî Tutuculuğa: Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e Muhâlefet Bağlamında Nâsibîlik". *Edebali İslâmiyat Dergisi* 5/1 (2021), 47-83.
- Ünlüsoy, Kamile. "2000 Yılı ve Sonrasında Yapılan Alan Araştırmaları Bağlamında Günümüz Anadolu Alevîliğinin Hz. Ali Tasavvurları". *EKEV Akademi Dergisi* 19/63 (Yaz 2015), 167-194.

- Ünverdi, Veysi. “Eş’arî Kelâmında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği”. *V. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu: Eş’arîlik*. ed. Mustafa Aykaç vd. 277-278. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, 2018.
- Ünverdi, Veysi. “İmâmiyye Şiası’nın İmâmet Teorisinin İtizalî ve Sünnî Eleştirisi”. *Usûl İslâm Araştırmaları* 32 (2019), 115-142.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbü’l-megâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 3. Basım, 1404/1984.
- Varıcı, Adem. “İslam Tarihinde Bir Dönüm Noktası: ‘Ğadîr-i Hum Olayı’ ve ‘Hz. Ali’nin Velâyeti’ Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”. *İslam Medeniyeti Dergisi* 6/46 (Aralık 2020), 51-66.
- Varol, M. Bahaüddin. *İslâm Düşüncesi ve Tarihinde Ehl-i Beyt*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Yakub, Ahmed Hüseyin. *el-Vecîz fi’l-imâme ve’l-velâye*. b.y.: y.y., ts.

